

The background of the cover is a dark, textured surface, possibly a canvas or paper, with numerous white, expressive brushstrokes. These strokes are thick and somewhat chaotic, creating a sense of movement and depth. Some strokes are horizontal, while others are vertical or diagonal. In the lower right corner, there is a small, faint number '173'.

ХОЛОКАУСТ, СЕЋАЊЕ, КУЛТУРА (II)

LABARDA

1968

Уредници
Катарина Мелић
Милена Нешић Павковић
Драган Бошковић

ХОЛОКАУСТ, СЕЋАЊЕ, КУЛТУРА

ФИЛМ

ФИЛУМ

Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет
Центар за студије сећања
Claims Conference
(Conference on Jewish Material Claims Against Germany)

ХОЛОКАУСТ, СЕЋАЊЕ, КУЛТУРА (II)

Уредници

Проф. др Катарина Мелић
Доц. др Милена Нешић Павковић
Проф. др Драган Бошковић

Уређивачки одбор

Мр Зоран Комадина, редовни професор, декан
Проф. др Ненад Филиповић, ректор
Проф. др Славко Ђорђевић
Проф. емеритус Милена Драгићевић Шешић
Проф. др Јелена Ердџан
Др Вук Даутовић
Проф. др Катарина Мелић
Доц. др Милена Нешић Павковић
Проф. др Драган Бошковић

Зборник је резултат истраживања у оквиру Студија Холокауста
које се под покровитељством
Claims Conference (Conference on Jewish Material Claims Against Germany)
изводе на Универзитету у Крагујевцу.

ХОЛОКАУСТ, СЕЋАЊЕ, КУЛТУРА (II)

Уредници

Проф. др Катарина Мелић
Доц. др Милена Нешић Павковић
Проф. др Драган Бошковић

Филолошко-уметнички факултет
Крагујевац
2023.

САДРЖАЈ

Јована С. Анђелковић

СМИСАО (И ПОСЛЕДИЦЕ) УПОТРЕБЕ ФОТОГРАФИЈЕ ТЕЛА
ЖРТВЕ ХОЛОКАУСТА У МОДНОМ МАГАЗИНУ / 9

Душица З. Алексић

УЛОГА ДОСТОЈАНСТВА И МОРАЛНОСТИ У РОМАНУ
МАЧКА И МИШ ГИНТЕРА ГРАСА / 21

Жарка Свирчев

КА ПОЕТИЦИ ПОСТМЕМОРИЈЕ ДАШЕ ДРНДИЋ:
ФИГУРА НАРАТОРА / 31

Сања Д. Живковић

НЕСУОЧАВАЊЕ РОДИТЕЉА
СА НАЦИСТИЧКОМ ПРОШЛОШЋУ
У РОМАНУ У СЕНЦИ МОГА БРАТА УВЕА ТИМА / 41

Нина М. Петровић

ХОЛСТЕНВИЛ КАО СОЦИОПОЛИТИЧКА АЛЕГОРИЈА ВАЈМАРСКЕ
НЕМАЧКЕ У ВИНЕОВОМ ФИЛМУ
КАБИНЕТ ДОКТОРА КАЛИГАРИЈА / 51

Лидија Г. Пешиковић

НАЧИНИ (НЕ)СУОЧАВАЊА СА ПРОШЛОШЋУ НА ПРИМЕРУ
РОМАНА ЧИТАЧ БЕРНХАРДА ШЛИНКА / 63

Кристијина Радивојевић

ПРИКАЗ ЖИВОТА ЈЕВРЕЈА ЗА ВРЕМЕ ОКУПАЦИЈЕ
У ДЕЛИМА ДНЕВНИК ЕЛЕН БЕР
И ДОРА БРУДЕР ПАТРИКА МОДИЈАНА / 74

Катјарина С. Лазић

МУСЛИМАНИ ИЛИ НЕМОГУЋНОСТ СВЕДОЧЕЊА
О ИСКУСТВУ ЛОГОРА / 89

Ана С. Ивановић

ОДНОС ПРЕМА ПРОШЛОСТИ
И ИСТОРИЈИ ХОЛОКАУСТА СТАРО САЈМИШТЕ / 97

Стеван М. Миловановић (Даниел Перашиа)

СЕМИОТИЧКА АНАЛИЗА МАТЕРИЈАЛНИХ И НЕМАТЕРИЈАЛНИХ
ЗНАКОВА И ДОКАЗА ЈЕВРЕЈСКОГ ИДЕНТИТЕТА И ХОЛОКАУСТА
У РОМАНУ РАНИ ЈАДИ ДАНИЛА КИША / 109

Andrija Savić

AUŠVIC I BORBA ZA OPSTANAK
U ROMANU ZAR JE TO ČOVEK / 121

Сања Д. Живковић¹

Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет
Катедра за германистику
Мастер академске студије

НЕСУОЧАВАЊЕ РОДИТЕЉА СА НАЦИСТИЧКОМ ПРОШЛОШЋУ У РОМАНУ У СЕНЦИ МОГА БРАТА УВЕА ТИМА

У овом раду бавићемо се питањем кривице и суочавањем са њом. Предмет истраживања јесте роман *У сенци мога брата* Увеа Тима, тачније однос генерације родитеља према периоду владавине нациста и неделима почињеним у име нацистичке идеологије. У роману који је предмет истраживања овог рада писац је и приповедач своје животне приче. Он грађу за роман проналази унутар сопствене породице, на основу чега указује на одсуство критичког суочавања његових најближих са нацистичком прошлошћу за време и након Другог светског рата. Роман је написан 2003. године, након смрти пишечевих родитеља и сестре, који су га означавали као „оног који је дошао после” (Тим 2012: 8). Овај појам подразумева генерацију која се родила за време и након завршетка Другог светског рата и која је морала да се суочи са неделима својих старијих. У раду смо анализирали делове текста који упућују на став родитеља и постојање или непостојање кривице, као и оправдања која су коришћена као штит од суочавања са истином.

Кључне речи: *У сенци мога брата*, Уве Тим, кривица, Други светски рат, породица, суочавање, жртве

1. Теоријски оквир

Оно што карактерише године након завршетка рата јесте историјска амнезија зарад реконструкције која се остваривала у претежној тишини. О нацистичкој ери, а посебно о злочинима Холокауста, једноставно није било речи. Уместо тога, превладавао је општи осећај да је Немачка Хитлерова жртва и његовог диктаторског режима; жртва Савезника и њихове кампање бомбардовања „невиног” цивилног становништва; жртва совјетских окупатора који су упали у земљу и силовали њене жене (Берберих 2011: 269). Феномен жртве био је присутан и код активних и пасивних актера за време Другог светског рата, што се не може рећи и за генерације синова и ћерки тих људи. Роман *У сенци мога брата* Увеа Тима показује да он и његова генерација критички посматрају догађаје који су претходили, а у којима су директно или индиректно учествовали њихови родитељи. Да ли постоји кривица и да ли се она наслеђује, главна су питања које произилазе из овог романа. Овим питањима бавили су се, поред Берберих, многи аутори, као што су Адорно, Шван, Ђордано и Јасперс, који су истраживали питање кривице и објаснили кроз примере.

Адорно (2000: 49–53) наводи да став о томе да све треба да се заборави и опрости заговарају саучесници људи који су ту неправду и починили. У прошлости не треба да се живи, али, уколико се полази од тога да не желимо живети у прошлости како се не би изнова доживљавала кривица, то је онда неправедно

1 sanjazivkovic94@gmail.com

према онима који су насиље доживљавали. На тај начин прошлост и историја од које се бежи још увек су живе.

У време када је писао свој текст, Адорно је био свестан да нацизам у знатно мањој мери живи међу Немцима, али да ипак опстаје, да ли кроз сећање, да ли као непостојање жеље да се са њим суоче или као инфилтрирани паразит неонацизма. Коришћење еуфемизама приликом именовања злочина који су чињени у име нациста такође је ставка којом се он бави када нам указује на догађај из 1938. године и „Кристалну ноћ”². Уз то упоређивање броја страдалих и одбрана тврдњама да је нпр. страдало милион Јевреја мање, јесу само начини завањања себе да појединци као припадници колектива нису знали шта се дешава. Иако су савременици и те како били упућени у догађаје тридесетих и четрдесетих година, њихово негирање и неспремност да се суоче са сопственом одговорношћу сведоче о немогућој човековој самоспознаји да призна кривицу што је окретао главу на другу страну.

Шван (2000: 59–65) каже како је начин на који се кривица може просудити у појединим ситуацијама предмет индивидуалног преиспитивања савести. Међутим, ако се имају у виду околности у којима су чињени злочини, чак и у условима тоталитарне државе, онда се код свих који су у време националсоцијализма били одрасли и свесни људи може говорити о *иређуишкivanoј* кривици јер су избегавали да увиде свој удео у њој. Она даље наводи како се потреба за правдањем и пројекцијом кривице у психоанализи тумачи као резултат осећања кривице. Пројекција кривице јесте оно до чега је долазило код Тимових родитеља у погледу на земље Савезнице које су ступиле на немачко тло након ослобођења. Ипак, приписивање кривице другима иницира да кривица као таква постоји, да би уопште могла да се сваљује на другога.

Ђордано (2000: 79–82) уводи израз *колективни афекти* што би представљало масовно, национално осећање, из ког је проистекла историјски погрешна одлука да се на историји не ради, него да се она потискује, а афектима, јер се ради о наглој, нерелектованој реакцији која не може да превлада иницијални тренутак страха. Ради се на окамењивању свести и губљењу људске оријентације у виду претварања страдалих у пуке бројеве, стандардним послератним изјавама да нису ништа знали, пребацивањем кривице и ублажавањем.

2. Анализа

Немачки филозоф Карл Јасперс (2009: 29) говори о кривици Немаца за време Хитлеровог режима тако што разликује: индивидуалну, политичку, моралну и метафизичку кривицу. Под *индивидуалном кривицом* подразумева се злочин коме треба да следи казна, односно да кривац на основу кривичног закона може да буде кажњен за своја дела. Важнијом се сматра чињеница да ли је окривљени добровољно признао своју кривицу или није него да ли је казна која се изриче заиста праведна. *Политичка кривица* полази од тога да је особа одговорна за своје политичке изборе, то јест Јасперс на овај начин указује на последице политичког (не)делања. У *метафизичкој кривици* крајња инстанца је бог, што имплицира да су само прави верници могли да се суоче са овом врстом кривице. *Морална кривица*, мисли Јасперс, огледа се у томе да се неки део становништва није опирао и да је наставио са својим животом као да се за време нацистичког режима ништа

2 Еуфемистички назив за ноћ када је држава организовала нападе на Јевреје и почетак њиховог колективног нестајања.

није десило. „Морална кривица ствара увид из кога произилазе окајање и препород.” (Јасперс 2009: 29) Морална кривица не постоји код оних који нису способни да се преиспитају, као што су Хитлер и његови следбеници. Једини код којих је овај вид суочавања могућ јесу људи спремни да се покају и да освесте сопствена дела. Ко је морално крив? Крив је онај који је способен да разуме шта значи неморално делање, али је одабрао тамну страну лажи и прећуткивања. Јасперс (2000: 49–55) наводи да постоје психолошки механизми који помажу да се људи одбране од моралне кривице:

- а) Многи су тврдили да су били против режима и да су живели под маском. *Живошћ под маском* била је неизбежна ставка оних који су хтели да преживе. Нацистички поздрави, дојаве, присутност на скуповима, тврдили су многи, биле су само спољашње манифестације, док су они дубоко били против националсоцијализма.
- б) *Лажна савест* – уколико у процесу спознаје дође до тога да је постојала лажна савест, а не сопствена, поуздана савест појединца, и да га ум вара, у шта се онда уздати? Савест која изда може довести човека до кризе сопственог идентитета, јер је оно у шта је веровао била само заблуда. Реченица „то је било само наређење” доприноси лажној савести. Потврђује да је повиновање војника режиму градило једну свест где се слегањем раменима и климањем главом дејствовало без промишљања. Налазити објашњења да је то „заповед одозго” само храни лаж која је на тим људима на први поглед изгледала као њихова савест, њихова војничка дужност.
- в) *Половичности* се огледала у радикалном или-или. Уколико се режим призна као лош, онда је целовито лош, те се „позитивне” ставке не признају. Овај вид објективности хваљењем, на пример изградње путева и мостова или финансијских манипулација које су спровођене, правило је разлику између одговорних и неодговорних. Појединац бира да види оно што му се чини прихватљивим.
- г) *Самозаваравање* се јављало код људи који су мислили да ће ускоро доћи крај партији. Сматрано је да је потребно држати се заједно како би земља ипак победила у рату, али да се након тога брише сваки вид националсоцијализма. Људи су се заваравали лажном слободом коју су се надали да ће добити уколико буду били послушни. Они мисле да су се борили са режимом „изнутра”, односно да су се годинама трудили, док су живели под партијом, да чине добра дела. Проблем је што свако ко је, од дана када је Хитлерова странка преузела власт, мислио да је могуће створити нови свет коришћењем расизма и превара, само заваравао себе.
- д) Разликовање *активног* и *пасивног* јесте неминовно. Законима и суђењима утврђивало се ко је од руководиоца сматран кривим за своја дела током рата. С друге стране, свако ћутање такође је одговор. Требало би сматрати морално кривим и оне који су због своје немоћи и страха били пасивни.
- ђ) *Пуштање низ воду* као вид заштите био је и те како присутан. Слагање са партијом како би се сачувало радно место. Онај ко нема посао, тешко би живео, а партија је гарантовала посао и сигурност.

Како је цео роман проткан кривицом коју осећа наратор, пре свега као припадник своје породице, у раду смо анализирали начине које су родитељи користили како би се ослободили кривице за (не)делање у време нацизма, а тумачили смо их пре свега Јасперсовим концептом кривице, као и теоријама поменутих аутора и ауторки.

Разлог релативно закаснелог настанка овог романа јесте одлука наратора да га објави тек након смрти својих најближих (мајке и сестре), како би се ослободио стеге и могао да пише о брату из перспективе која се разликовала од слике коју је породица неговала о брату. Хтео је да пише без устезања и страха од нарушавања породичног идентитета док је трагао за одговорима, које понекад није имао, те можемо закључити да постмеморија игра важну улогу у реконструисању прошлости. На самом почетку романа Тим и признаје да није могао да преиспитује братову слику док је мајка још увек била ту: „Док је била жива, нисам могао да пишем о брату.” (Тим 2012: 9) Могло би се закључити да је до мајчине смрти идеал брата као хероја и жртве режима остао непромењен, да се она није критички суочила са сопственим и синовљевим поступцима, док је Уве Тим успео да се суочи са неславном прошлошћу и да прекине континуитет несучавања у породици.

Прича коју је мајка стално изнова приповедала гласила је како је хтео да се добровољно пријави. (Тим 2012: 11)

На питање зашто се брат пријавио у СС, мајка је понудила неколико разумљивих објашњења. Из идеализма. Није хтео да се издваја. Није хтео да се извлачи. (Тим 2012: 19)

Политика ју је интересовала таман толико да њу и њену породицу оставе на миру. (Тим 2012: 45)

На мајчино негирање чињеница о њеном сину Карл-Хајнцу као добром дечаку и добровољном ратнику који се зарад друштва утапа и пријављује у СС дивизију „Мртвачка глава”³ утиче његово одсуство и избор чињеница и ситуација из прошлости које омогућавају конструкцију и одржавање нереалне слике брата:

Доктор Мортхорст је утврдио да је малокрван и да му срце прескаче. (Уве Тим 2012:13)

Као дете бледуњав, скоро прозиран. (Тим 2012:14)

Храбри дечак [...]. (Тим 2012: 14)

Као дете дуго је био болешљив. Шарлах. (Тим 2012:17)

Док се он, велики брат, већ као мали дечак никада није одвајао од оца. [...] Брат, то је био дечак који није лагао, увек како доликује, који није плакао, који је био храбар, који је слушао. (Тим 2012: 18)

Да би се тај дечак сачувао, при свакој грозници се белело, колико је љубави, брижности, труда било спојено у његовом подизању, а онда он једноставно бива послат, осакаћен и умире. (Тим 2012: 73–74)

Како наратор каже, након смрти Карла-Хајнца сазнајемо да је био мирно дете које се није супротстављало и одговарало, да са њим није било сукоба, те је са те стране родитељима било лакше да се изборе са њим, него са Увеом. Карл-Хајнц је био „златно дете” породице, а његово несупротстављање родитељском ауторитету и беспоговорно слушање биле су врлине поданика нацистичког режима. У последњем наведеном цитату јасно је да се кривица скида са брата, други су криви за његово учешће у рату, па стога постаје немогуће наденути му титулу нациста, припадник партије, саучесник, убица. На овом месту јасно је да је негована позитивна слика о брату, али његове одлуке и промене у његовој личности нису биле тема за преиспитивање унутар породице, где су „[п]рављене разлике између СС-а и оружаног СС-а... Али синак је био у оружаном СС-у. СС

3 3. СС оклопна дивизија „Мртвачка глава” (нем. 3. SS-Panzer-Division „Totenkopf“) била је једна од 38 дивизија Вафен-СС-а током Другог светског рата. Дивизија је злогласна услед свог симбола и чињенице да су највећи део првобитног састава чинили чувари СС концентрационих логора.

је био обична борбена јединица. Злочинци су били други.” (Тим 2012: 19) Уве Тим на овај начин указује и на стварања лажне савести. Било се створило мишљење о томе да постоји разлика између „он” и „они други”. Дакле, они други су то учинили, али не и син. Карл-Хајнц је добровољно приступио војној јединици, али он није убијао. Из данашње перспективе коју нуди накнадно знање ово мишљење чини се парадоксалним, као и оправдања која су дата. Позната реченица „то су била наређења” утицала је на родитеље да створе лажну савест, односно, како Нешић Павковић (2022: 263) наводи, коришћен је одбрамбени механизам којим се оптуживала противничка страна како би конструисана, позитивна слика остала непромењена.

Уве Тим уочава несучавање са сопственим неделима у породичном окружењу, а проблематизује и васпитне методе својих родитеља: „Дечак се не може сетити да су га родитељи икада подржали у некој непослушности, чак ни мајка – држати се по страни, бити опрезан ДА, али никако не рећи НЕ, не одбијати, не бити непослушан. Васпитавање за храброст водило је у грађанску зебњу.” (Уве Тим 2012: 68) Очигледно је да постоји свест о томе да постоје забране запиткивања и преиспитивања ауторитета и некадашње власти, у чему су родитељи суделовали и подржавали је. У кући је владало мишљење да се не треба издвајати и борити против, већ ћутати и пристајати како би се сачувао привидни мир.

Када је размишљао о животу свог оца, Уве Тим је схватио да је њему било веома важно да припада колективу и да свој идентитет гради кроз национални понос, као припадник немачког народа. Тим промишља очев опис приступања Фрајкору⁴: „Био је то живот каквим је, вероватно хтело да живи много осамнаестогодишњака или деветнаестогодишњака: пустоловина, другарство, свеж ваздух, ракија и жене.” (Тим 2012: 21) Јасно је да су се унутар нације одржавале позитивне слике о приступању војсци или некој јединици уопште како би се омладина мотивисала да уради исто као и њихови преци. Негована је слика да се приступањем војним јединицама стварају животна пријатељстава, савези на основу заједничке трауме, али и слобода, одвајање и осамостаљивање. Тим размишља да ли је његов брат одрастајући уз овакве представе у кући, помислио да тако изгледа ратовање раме уз раме са својим пријатељима. Међутим, јасно је да је отац причајући о сопственом искуству изоставио убиства, психичка оштећења људи и бол. Након буђења из нацизма, када је требало суочити се са губитком пропагираних вредности, али и најстаријег сина, отац и мајка проналазили су различита оправдања Карл-Хајнцовог добровољног приступања СС јединицама.

„Отац је добро познавао историју [...] и пре него што бих уопште почео да постављам потпитања, посвађали бисмо се.” (Тим 2012: 22) На основу очевог познавања историје могло би се рећи да је био човек који је читао и едуковао се причама из прошлости. Причао је одабрану историју Увеу, али му није дозвољавао да њихов ток мења и пропитује. Према Шван (2000), на овом месту могло би се говорити о прећуткиваној кривици која се манифестовала забраном преиспитивања историје, што је водило ка избегавању суочавања са сопственом савешћу, а, самим тим, и са вредностима нацистичког режима које су и сами неговали.

Уве Тим преиспитује и братово виђење околности у којима се обрео и преношење кривице другима. У писму оцу Карл Хајнц коментарише напад Енглеза

4 Фрајкор (нем. Freikorps) јесте контрареволуционарна јединица настала после 1918. године када су се официри и државни службеници организовали у неформалне милитантне групе. Многи су се чланови придружили полицији и били ангажовани при сваком сузбијању револуционарних претњи.

на Немачку: „То није рат, то је убијање жена и деце – и то није хумано.” (Тим 2012: 25) Брат само види страдање сопственог народа, а ни у једном тренутку не спомиње страдања других и неправде које је његова јединица, како се накнадно сазнаје, морала да наноси другима. Уз сва сазнања о нацистима и истребљењима која су морала до 1943. (када је Карл-Хајнц умро) да допру до њих, писац/наратор пита се шта ли су родитељи мислили о штурим информацијама из ових писама, да ли су сумњали да је можда њихов син један од тих који убијају и врше неправде. Читајући писма са фронта, родитељи су осећали бригу и љубав према сину чије су учешће у рату правдали да је само у дивизији која „није злотвор”. Тим се сећа како су родитељи након братове смрти често читали та писма, али да до критичког суочавања никада није дошло.

Прве примере самосажалења који анулирају саосећање за страдање других, али и потиру кривицу Уве Тим уочава након савезничког бомбардовања и указује на наратив родитеља и њихова сећања којима се наглашава сопствено страдање:

[н]аш лепо Хамбург потпуно разорен. (Тим 2012: 35)

Од наше куће остало је само неколико зидова. (Тим 2012: 35)

Сцене о срушеном Хамбургу: Мајка која је држала дете на рукама. Дете, три године старо, стављено у дечија колица, покривено мокрим пешкиром. Људи у склоништу. (Тим 2012: 35–37)

У послератном времену ове фигурине-инвалиди стајале су на полици са књигама, као споменици онога што су родитељи изгубили у рату. (Тим 2012: 38)

Инсистирањем на овим сценама полако се губило било какво сажаљење за другу страну. Увевим родитељима срушен је дом и остале су само рушевине. За њих више не постоји разлог зашто би се они осећали кривим за страдање других, када је њихов живот овако изгледао за време рата. Поред сопствених губитака постало је немогуће да саосећају и пропитују своју пасивност, поготово отац, што увиђамо до краја романа. „Немачка (за оца) није била само једна земља, већ *та* земља, испуњена историјом којој је припадао, на коју је био поносан. [...] Емигрирати је за њега увек значило нешто као издаја. Издајници су Томас Ман [...] и Марлен Дитрих⁵.” (Тим 2012: 62–63) Овде је карактеристично очево тумачење издаје. Особе које он сматра издајницима јесу оне које су због неслагања са Хитлеровим режимом напустиле земљу. Без икаквог разумевања зашто су тако поступили, отац их оптужује да су издајници који су напустили ту велику Немачку. Отац очигледно изоставља чињенице да су људи протеривани и убијани због различитих ставова од режима, што је морао да чује, као што се много њих морало запитати где су им нестале комшије Јевреји, који су до јуче живели у кући низ улицу. Берберих (2011: 268–269) описује подељеност и дволичност немачког друштва, када оно са једне стране разуме издају, али је са друге стране тумачи на свој начин, јер се до краја педесетих година стварала свест једино о немачким жртвама, што Хитлеровим, што савезничким.

Отац је још једном писао штабном лекару и затражио прецизан извештај... У одговору је речено да је чета распуштена и подељена на друге јединице. То је значило да је чета била уништена, *улудо жртвована*... Реч жртвован постојала је у језику такође за сопствене људе. (Тим 2012: 72)

5 Томас Ман у говору на Би-Би-Сију подржао је бомбардовање и уништавање Либека. Марлен Дитрих наступила је у америчкој униформи и врцкала пред војницима Америчке армије (Тим 2012: 63).

Она (мајка) се у својој тузи опростила од њега (сина), њена побуна нашла је свој субјект, багра, чиме је мислила на нацисте, али и на војску уопште, чиме је мислила на оне горе који су кројили политику, који су владали. (Тим 2012: 73)

Поново се можемо осврнути на Берберих (2011) која препознаје вид постојања жртве само са сопствене стране. Наратор нам ставља до знања да су његови родитељи тражили одговоре само на своја питања. То не значи да су њихова питања била непотребна, али, ако говоримо о колективној кривици, онда су морала бити продубљена и морало се мислити о узроцима који су довели до последица. Освртање само на оне који су давали заповед и негирање сопственог учешћа поступци су оних који не сматрају да су морално криви и, према Шван (2000), они пројектују кривицу. Али самим тим што је пројектују подразумева се да она постоји. Пребацивање кривице и на Савезнике видимо у наставку романа и до краја очевог живота.

Било је то својерсно понижавање генерације очева од Америке... Као увреда оних који су били кренули да освоје свет, који су веровали да припадају раси избраних. Част. А сада су се сагињали за опушцима и морали да се *превасишпају*. (Тим 2012: 64)

Мушкарци који су подједнако још војнички поздрављани, који су громким гласом издавали заповести, одједном су шапутали, говорили да су ништа од свега нису знали, говорили су да они то нису хтели, говорили су да је опет издаја у игри. (Тим 2012: 66)

Отац, коме сам о томе причао, узрујавао се због тог *превасишпања* које су нам наметнули победници... И детету је било више него очигледно: ово речито негодовање откривало је само беспомоћност. (Тим 2012: 66)

Једна генерација била је лишена моћи на политичком, на војном пољу, и на пољу менталитета, и реаговала је увређено, с инатом, тврдокорношћу. (Уве Тим 2012: 67)

Генерација очева, генерација починитеља живела је од препричавања или прећуткивања. (Тим 2012: 98)

Није само отац био поражен, већ заједно са њим и колективни систем вредности. И сам је био, као и многи други – као скоро сви, сем неколицине оних који су пружали отпор – укључен у уништавање тих вредности. Реакција на то били су инат и потискивање. Неизбежна питања на која је требало одговорити отац је обеснаживао. Ти немаш појма. Ниси учествовао. (Тим 2012: 103–104)

За оца рат и нацистичко време које се завршило безусловном капитулацијом нису били разлог за жаљење... Он који је сваки пут истицао да није био нациста, износио је аргументе о истовременој кривици савезничких снага на ратишту. (Тим 2012: 127–128)

На самом крају у роману се уочава приказивања примера у којима је несуочавање са кривицом најочигледније. Понижавање до јуче поносних Немаца и нациста од стране америчких, британских, совјетских трупа доприносило је мржњи и отпору које су Немци (а и нацисти), између осталог Тимов отац, поседовали. Колико год да је синова страдало, они су остали верни идеји која им се допадала и коју су следили, јер су ипак у то доба имали сигурност због које су жмурили и ћутали. Тим се сећа да се његов отац тајно састајао са истомишљеницима и да су они разговарали о грешкама које је Хитлер начинио у војним освајањима, ни не помишљајући где је њихова кривица била док су ћутали. Он свог оца убраја у оне који се никада нису суочили са сопственом одговорношћу. У следећем цитату Тим је описао очев став према кривици и да је отац покушајем да је релативизује навео Тима да помисли следеће: „[...] да су све то била само оправдања, да је отац чинио управо оно према чему се увек опходио с презиром

– избегавао је. Није се суочавао.” (Тим 2012: 128) Из Увеовог угла отац је остао доследан и стабилан у свом виђењу прошлости. До краја свог живота отац се није суочио са кривицом или подлегао било каквим преиспитивањима ван питања везаних за свог сина Карл-Хајнца и пребацивања кривице. Код мајке је слика блажа и Тим каже следеће: „Мајка, коју политика није интересовала, барем се питала у чему је била њена кривица, не преиспитујући се самомученички, али тако што је себи постављала питање: шта сам могла да урадим, шта је требало да урадим?” (Тим 2012: 126) О мајци се кроз цео роман приповеда мање него о оцу, можда из разлога што је Увеова љубав према мајци била већа, али и зато што је имао супротстављена мишљења са оцем, те му је било лакше да проблематизује оца. Такође, мајчине речи „шта сам могла да урадим, шта је требало да урадим” (Тим 2012: 126) показују трачак наде које читамо при крају романа, да су се можда очеви теже супротстављали сами себи, а да су мајке ипак те које су више могле да осете тугу коју је осећало још милиони других мајки, које су поред синова губиле целе породице.

3. Закључак

Када говоримо о потискивању кривице, долазимо до закључка да и она представља комплексне поступке мукотрпног рада на прошлости који су многи у послератној Немачкој предузели да би себе оправдали, заштитили и створили привремену амнезију. Карактеристично је да се бришу непријатне сцене из сећања и да се о њима ћути како би се сачувао сопствени образ. Уколико се неко суочи са својим пасивним или активним делањем, тешко да ће сваљавати кривицу на друге, јер је свестан колико је тешко носити сопствену и колективну кривицу. У овом роману Уве Тим показује да, иако је напослетку постојала индикација да ће мајка можда осетити кривицу, отац остаје далеко од тога. Он је пример већине људи у Немачкој након завршетка рата који нису били способни да због својих убеђења преиспитају сопствено учешће и допринос одржавању нацистичког режима. Пребацивање кривице једини је контакт који отац има са кривицом. Тим показује механизме одбране од кривице и овим романом указује да су деца⁶ учесника у рату морала да понесу терет недела својих родитеља, да се суоче са њом и да покушају себи да опросте.

ЛИТЕРАТУРА

- Адорно 2000: T. V. Adorno, 'Šta znači 'rad na prošlosti', *REC* 57.3, 49–57, <<https://www.fabrikaknjiga.co.rs/rec/57/49.pdf>>, 5. 4. 2023.
- Берберих 2011: C. Berberich, 'We Shall Be Punished': Positionality and Postmemory in Rachel Seiffert's *The Dark Room* and Uwe Timm's *In My Brother's Shadow*, *Holocaust Studies A Journal of Culture and History*, 261–282, <[We_Shall_Be_Punished_Positionality_and_Post_Memory_in_the_Work_of_Rachel_Seiffert_and_Uwe_Timm](https://www.fabrikaknjiga.co.rs/rec/57/79.pdf)>, 5. 4. 2023.
- Ђордано 2000: R. Đordano, *Druga krivica, ili kakav je teret biti Nemaц*, *REC* 57.3, 79–91, <<https://www.fabrikaknjiga.co.rs/rec/57/79.pdf>>, 5. 4. 2023.
- Јасперс 2009: K. Jaspers, *Pitanje krivice*, Beograd: Fondacija Konrad Adenauer, <https://drive.google.com/file/d/1cko5SxZ3c4bwfHfwhWu_UvADiL77kI3A/view>, 5. 4. 2023.

6 Иако је сукоб генерација био заиста присутан у послератној Немачкој након студентских демонстрација 1968. године, треба схватити да ипак већина младих не пролази овај процес (само)спознаје.

Нешић Павковић 2022: М. Нешић Павковић, Стратегије потискивања кривице и критичко суочавање с нацистичком прошлошћу у роману *У сенци мога брата* Увеа Тима, *НАСЛЕЂЕ* 51, 259–274, <<https://scidar.kg.ac.rs/bitstream.pdf>>, 20. 6. 2023.

Тим 2012: U. Tim, *U senци moga brata*, Beograd: Laguna.

Шван 2000: G. Švan, *Krivica zaodenuta ćutanjem*, *РЕЋ* 57.3, 59–77, <<https://www.fabrikaknjiga.co.rs/rec/57/59.pdf>>, 5. 4. 2023.

PARENTS' CONFRONTATION (OR NOT) WITH THE NAZI PAST IN THE NOVEL *IN MY BROTHER'S SHADOW* BY UWE TIMM

Summary

In this paper, we will deal with the issue of guilt and dealing with it. The subject of research is the novel *In my brother's shadow* by Uwe Timm, more precisely the relationship of the parents' generation towards the period of the Nazi rule and the crimes committed in the name of the Nazi ideology. The writer is at the same time the narrator of his life story. It is not about fictitious characters, but the situation that is described in Timm's family as a criticism of the (in)action of his loved ones at the time. The novel was written in 2003, after the death of the writer's parents and sister, whom the parents classified as „the one who came after” (Timm 2012: 8). This term refers to the generation that was born during and after the end of World War II and that found itself faced with the guilt of its elders. Using the analysis method, we found parts of the text that point to the attitude of the parents and the existence or non-existence of guilt, as well as justifications that were used as a shield from facing the truth.

Keywords: *In My Brother's Shadow*, Uwe Timm, guilt, World War II, family, confrontation, victims

Sanja D. Živković

